

Warszawa 21 kwietnia 2018 r.

Prof. zw. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert
Katedra Badań nad Bibliotekami i Innymi Instytucjami Kultury
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek
*Jadwiga Korniłowicz (1883–1969) – życie i działalność, przygotowanej pod kierunkiem
dra hab. Roberta Kotowskiego. Kielce 2018***

Struktura, treść i metodologia rozprawy:

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pod powyższym tytułem składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, wykazu ilustracji, skrótów oraz bibliografii (na s. 221-240, w podziale na źródła archiwalne; prasę; relacje ustne; wspomnienia; pamiętniki, listy; opracowania i artykuły; literaturę piękną, źródła internetowe). Praca liczy 240 stron.

Przedmiotem pracy jest analiza życia i działalności Jadwigi Korniłowicz - córki Henryka Sienkiewicza, na tle przemian społeczno-politycznych, które miały miejsce na przełomie XIX i XX wieku (s. 4).

Jak we Wstępie zaznacza Autorka dysertacji, celem pracy było "utrwalenie pamięci o osobie, która przyczyniła się do powstania w Oblęgorku jednego z ważniejszych w Polsce muzeów biograficzno-literackich" (s. 5). Rozprawa wpisuje się w zakres biografistyki, bardzo popularnej obecnie w piśmiennictwie historycznym, dla której potrzeb wykorzystano właściwe dla niej metody: metodę biograficzną (zw. także metodą dokumentów osobistych), opartą na analizie dokumentów osobistych, pamiętników, wspomnień, niepublikowanej korespondencji czy relacji ustnych oraz analizy i krytyki piśmiennictwa dotyczącej sytuacji społecznych, kulturowych i politycznych. Dzięki tym właściwie dobranym metodom udało się Doktorantce przedstawić istotne momenty w życiu Jadwigi Korniłowiczowej, które wpłynęły na jej osobowość, całokształt jej osiągnięć i stosunek do wydarzeń rozgrywających się wokół niej. Druga z zastosowanych metod pozwoliła na nakreślenie pewnego wycinka rzeczywistości społecznej końca XIX i XX wieku i ukazanie na tym tle sylwetki bohaterki opracowania.

Praca jest oparta na kwerendach archiwalnych przeprowadzonych w różnorodnych archiwach, bibliotekach i instytucjach naukowych na terenie Polski i w Paryżu, posiadających w swoich zbiorach dokumenty związane z rodziną Sienkiewicza czy z osobami z jego kręgu. Widoczne jest tu rozważne podejście do wykorzystywanych źródeł: pamiętników, wspomnień czy listów. Pani Kowalska-Lasek zdaje sobie sprawę, że wylaniający się z nich obraz jest nacechowany subiektywizmem i wyidealizowany, podejmuje więc próbę weryfikacji zdobytych informacji. Ma także świadomość, że nakreślony przez Nią wizerunek nie ma charakteru zamkniętej całości i powinien być inspiracją do kolejnych poszukiwań (s.12). Ten obiektywny i krytyczny stosunek Doktorantki do swojej pracy wynikający z naukowego podejścia do biografistyki pokazuje także Jej skromność i pokorę, co bardzo dobrze świadczy o nastawieniu do badań i pracy naukowej.

Uczynienie z osoby Jadwigi Korniłowiczowej przedmiotu dociekań naukowych wydaje się bardzo trafne z uwagi na jej wkład w organizację ważnego dla historii literatury muzeum w Oblęgorku, rozwój polskiego dziedzictwa kulturowego, osiągnięcia translatorskie, literackie czy malarskie, ale także z uwagi na fakt, iż jej postać i działalność przybliżają nam życie polskiej inteligencji w okresie przed i po uzyskaniu niepodległości i dokonujące się

przemiany społeczno-polityczne. A jak zauważa Doktorantka "wiedza o Jadwidze Kornilowicz, jej życiu i działalności była znikoma" (s.11). Pani mgr Kowalska-Lasek nie sprowadziła tej postaci jedynie do jej roli jako córki Henryka Sienkiewicza. Jednocześnie, co ważne z punktu widzenia sienkiewiczologii praca ta stanowi również dopełnienie obrazu samego Sienkiewicza, który miał ważny wkład w ukształtowanie światopoglądu i postawy córki. Podejmuje próbę wypełnienia białych plam w jego biografii i rzuca dodatkowe światło na fakty z jego życia, umożliwiając ich inną interpretację. Praca Pani Kowalskiej-Lasek odbrązawia Sienkiewicza jako wzorowego ojca, pokazując jak te relacje wyglądały od strony córki oraz bliższego i dalszego jej otoczenia.

Dzięki rzetelnym studiom, analizie bogatych zasobów źródłowych Pani mgr Agnieszce Kowalskiej-Lasek udało się nakreślić oryginalny obraz Kornilowiczowej, oparty na nieznanymi faktach i zgodnie z przyjętym celem pracy udało się "wydobyć ją z niepamięci" (s.4).

Struktura pracy i uwagi ogólne

Praca ma układ chronologiczno-problemowy. Na jej strukturę składa się 6 rozdziałów poprzedzonych wstępem, zakończone, aparat naukowy obejmujący wykaz ilustracji, skrótów, oraz bibliografię przedmiotu.

W rozdziale 1: *Dom rodzinny* (16-50) Doktorantka zaprezentowała najbliższe otoczenie rodzinne Jadwigi z Sienkiewiczów Kornilowiczowej, jej rodziców, dziadków ze strony obojga rodziców, relacje panujące wewnątrz rodziny, które miały wpływ na wychowanie, rozwój i ukształtowanie się osobowości córki Sienkiewicza. Za szczególnie interesujące uważam bliższe przedstawienie postaci matki Jadwigi z Sienkiewiczów Kornilowiczowej - Marii z Szetkiewiczów Sienkiewiczowej, której cechy charakteru jak pisze Pani Kowalska-Lasek "wiele lat później odnajdziemy w osobowości Jadwigi" (s. 23). Analiza listów matki - Marii Sienkiewiczowej pozwala na uzupełnienie wiedzy o jej życiu i doskonale koresponduje z wydanym w 2017 roku *Dziennikiem Maryi S.* w opracowaniu Roberta Kotowskiego. W prezentacji domu rodzinnego Jadwigi Sienkiewiczówny Doktorantka wykazała się dociekliwością badawczą wynikającą z Jej wiedzy, co w efekcie przyczyniło się do lepszego i pełniejszego nakreślenia obrazu rodzinnego środowiska, które ukształtowało bohaterkę tej dysertacji.

Rozdział 2: *Wpływ środowisk społecznych na kształtowanie charakteru Jadwigi Sienkiewiczówny* (s. 51-73) przybliży osoby, z którymi rodzina Sienkiewiczów, i ona sama, była zaprzyjaźniona: osoby spotykane w domu dziadków (zwłaszcza Sybiraków), literatów, malarzy, społeczników, szczególnie postaci, które mieszkały czy odwiedzały Zakopane - miejsce bardzo ważne dla Kornilowiczowej. Kontakty z tymi osobami "zaowocowały fascynacją historii Polski, ideą walki o niepodległość i romantycznym przekonaniem o konieczności przelania za tę wolność krwi" (s.52), natomiast relacje ze światem cyganerii wzmocniły przekonanie Sienkiewiczówny o przynależności do elity społeczeństwa, która miała "wzorcotwórczą" i misyjną rolę wobec innych warstw i grup społecznych, co przełożyło się na jej późniejsze społecznikowskie działania. Ponieważ, jak pisze Doktorantka, Sienkiewiczówna "dorastała wśród niezwykłych ludzi, mądrych i utalentowanych, ... przyspieszyło (to) jej rozwój intelektualny, ale także narzuciło niezwykle ciasny gorset jej młodości" (s.51). Wśród osób, które szczególnie wpłynęły na rozwój młodej Sienkiewiczówny mieli Witkiewicz, Żeromski czy Maria Dembowska, gospodyni zakopiańskiej Chaty, w której spotykała się intelektualna elita przebywająca w Zakopanem. W tym rozdziale znalazła się także informacja o sanatorium dra Kazimierza Dłuskiego i o dolegliwościach zdrowotnych Jadwigi, która często przebywała na leczeniu w tej placówce.

Rozdział 3: *Edukacja* (s. 74- 99) dotyczy edukacji Jadwigi Sienkiewicz. Ten wątek tematyczny został przedstawiony na tle epoki, ze szczególnym zwróceniem uwagi na

uwarunkowania związane z kształceniem dziewcząt. Przybliżyła model wychowania obowiązujący w XIX wieku, stosunek do rodziców i do dorosłych, pojmowanie ról społecznych, patriotyzm, honor, religijność, poczucie obowiązku, pracowitość oraz pogardę dla materializmu i małostkowości (s. 40).

W rozdziale tym Doktorantka zaprezentowała różnice w podejściu Sienkiewicza do kształcenia córki i syna, wynikające właśnie z realiów epoki, rolę wychowania fizycznego i kontaktu z przyrodą, edukacji poprzez podróże i wpływ środowiska rodzinnego na rozbudzanie zainteresowań kulturalnych. Przybliżyła kształcenie formalne i nieformalne Jadwigi Sienkiewicz, uczestniczenie przez nią w imprezach kulturalnych w teatrach, filharmonii, na wystawach. Doktorantka pokazała także jej pasje malarskie, edukację w tym zakresie, a wszystko na tle epoki, w której się wychowywała i dojrzewała. Istotne dla przedstawianej biografii było zwrócenie uwagi na podejmowaną walkę o równouprawnienie kobiet, dążenie do zdobywania wykształcenia, samodzielności materialnej i udziału w życiu publicznym. Pani mgr Kowalska-Lasek uświadomiła determinację Sienkiewiczówny w dążeniu do zdobywania wykształcenia, przybliżyła jej studia w Paryżu, spowodowane ucieczką od apodyktycznego ojca, a także działania związane z doskonaleniem znajomości języków obcych, co w późniejszych latach zapewniło jej źródło utrzymania.

Na stronie 78 pojawiają się określenia Knips i Żoko, jakich używał (użył) Sienkiewicz w stosunku do swoich dzieci, warto byłoby to wyjaśnić.

Rozdział 4: *U progu niepodległości* (s.100-129) omawia życie Jadwigi Sienkiewiczówny w czasie ostatnich lat niewoli oraz kształtowania się niepodległości; jej aktywności podczas I wojny światowej i po jej zakończeniu. Tłem do zawartych tu rozważań są informacje na temat sytuacji politycznej i społecznej, nastrojów panujących w kraju oraz stosunku najbliższych członków rodziny do wydarzeń lat 1905-1907.

Doktorantka przedstawia działalność społeczną Jadwigi Sienkiewiczówny i jej zaangażowanie w pracach komitetów niosących pomoc głodującym. Ciekawym i mało znanym wątkiem jest postawa samego Sienkiewicza wobec dokonujących się wydarzeń. Był konserwatystą, który zbliżył się do endecji, przeciwny był strajkom i rewolucji, wykazywał niechętny stosunek do tworzących się Legionów i Legionistów (mimo że twórczość jego "leżała u podnóża ruchu legionowego"). Ten światopogląd Sienkiewicza, odmienny od stanowiska jego dzieci Jadwigi i Henryka Józefa, uległ zmianie pod ich wpływem, czego wyrazem było nie podpisanie przez Sienkiewicza protestacji lożańskiej na krótko przed śmiercią w listopadzie 1916 roku.

Na stronie 116 pojawia się m.in. nazwisko przedstawiciela endecji, który w tej sprawie odwiedził go w Szwajcarii - Andrzeja Plater-Zyberga. Choć podana przez Panią Kowalską-Lasek forma była przejściowo używana to wydaje się, że w jego linii rodowej posługiwano się formą Plater-Zyberk.

Interesujące, i mało rozpowszechnione, jest zawarte w tej części omówienie działalności medycznej prowadzonej w Legionach Polskich i zaangażowanie Jadwigi Sienkiewiczówny w prace wojskowej służby zdrowia. Nieznanym szerzej wątkiem jest udział kobiet w regularnych formacjach wojskowych, które zaczęły powstawać w 1918 roku, a sama Jadwiga Sienkiewiczówna wstąpiła do wojska w 1920 roku po śmierci babki - Wandy Szetkiewicz.

W Rozdziale 5: *Żona i matka* (130-168) Jadwiga Kornilowiczowa została przedstawiona w roli żony i matki. Ten rozdział również jest usytuowany w realiach społeczno-kulturowych epoki, bez których dziś trudno byłoby zrozumieć sytuacje mające wówczas miejsce. Zostało nakreślone tło obyczajowe związane z wejściem dziewcząt w dorosłe życie, towarzyszące temu obowiązki, czy wzory wychowania przygotowujące dziewczęta do wypełniania obowiązków żony i matki. Pani mgr Kowalska-Lasek pokazała także kształtowanie się modelu partnerstwa między kobietą a mężczyzną. W tym rozdziale

poznajemy bliżej męża Jadwigi - legionistę, majora Tadeusza Korniłowicza i jego bardzo znaną warszawską rodzinę. Doktorantka przedstawiła życie Jadwigi Korniłowiczowej, które jako niepracującej żony oficera Wojska Polskiego nie należało do dostatnich. Niemożność podjęcia pracy zarobkowej ze względów obyczajowych nie tylko negatywnie wpływała na kondycję materialną rodziny ale także ograniczała pasję i marzenia Korniłowiczowej. Sporo uwagi poświęciła Pani mgr Kowalska-Lasek córce Marii Wiktorii, jej wychowaniu i edukacji, które także zostały przedstawione na tle epoki. Doktorantka przedstawiła ich trudne wojenne i powojenne życie, które bez męża i ojca wiodły samotnie po 14 września 1939 roku. Ukazała także wzajemne relacje między matką i córką.

Rozdział 6: *Aktywność zawodowa i społeczna* (169- 213) przybliży pasje malarskie Jadwigi Sienkiewiczówny-Korniłowiczowej, definitywnie zakończone około 1910 roku, prace przez nią namalowane (ukazujące jej "ogromną plastyczną wrażliwość" (s. 174), "wrażliwość na kolor" (s. 172), "potwierdzające wnikliwą obserwację natury" (s.172) oraz zainteresowania sztuką użytkową - ceramiką. Szczególne miejsce w zamiłowaniach Jadwigi Sienkiewiczówny zajmowała literatura, początkowo poezja, by w połowie 1910 roku zająć się tłumaczeniami, co wynikało z jej doskonałej znajomości języków obcych i jednocześnie pozwalało na łączenie obowiązków żony i matki. Te jednak były tak absorbujące, że przerwała je po urodzeniu córki i powróciła do tłumaczeń na początku 1942 r. "zmuszona trudną sytuacją finansową" (s. 194). Po wojnie stało się to źródłem utrzymania dla niej i jej córki, która również zajęła się pracą translatorską. Pani mgr Kowalska-Lasek zaprezentowała prace, które przetłumaczyła Jadwiga Korniłowiczowa.

Ważne miejsce w jej aktywności społecznej zajmowały działania zmierzające do utworzenia w Oblęgorku Muzeum Henryka Sienkiewicza, które zostało otwarte 28 października 1958 r. Doktorantka zwróciła uwagę również na zaangażowanie Jadwigi Korniłowiczowej w badania dotyczące twórczości jej ojca i zachowania jego dorobku literackiego, pamiętników i prywatnej korespondencji.

W Zakończeniu (214-217) Doktorantka dokonuje podsumowania trudnego, ale jakże ciekawego życia Jadwigi z Sienkiewiczów Korniłowiczowej. Dzięki analizie literatury dotyczącej okresu, w którym żyła udało się Pani mgr Kowalskiej-Lasek nakreślić obraz swojej bohaterki na tle realiów epoki. W efekcie zachowania, postawy, czy relacje między Jadwigą Sienkiewiczówną a jej rodziną, otoczeniem stają się dziś bardziej zrozumiałe.

Ocena pracy

Trzeba podkreślić, iż dysertacja Pani mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek *Jadwiga Korniłowicz (1883-1969) – życie i działalność*, stanowi rzetelne studium biograficzne. Doktorantka swoją pracą przybliżyła postać córki Sienkiewicza, którą ukazała na tle kształtującego się modelu życia, edukacji i obyczajowości na przełomie XIX i XX wieku. Podjęła zakończoną sukcesem próbę pokazania nieznanych faktów z życia rodziny Jadwigi z Sienkiewiczów Korniłowiczowej i jej samej, co umożliwia także uzupełnienie wizerunku twórcy *Trylogii* i inne spojrzenie na jego poglądy społeczne i polityczne, stosunek do wychowania i edukacji dziewcząt czy wyznaczników w zachowaniach inteligencji polskiej. Tym samym można uznać, że praca ta wnosi wiele do rozwoju wiedzy sienkiewiczologicznej. Jej Autorka wykazuje się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Pracę cechuje poprawność metodologiczna wyrażająca się zarówno zastosowaniem trafnych metod badawczych (metody biograficznej, analizy i krytyki piśmiennictwa i archiwaliów, wywiadów) jak i w formułowaniu wniosków końcowych. Zebrany w wyniku badań materiał został w rozprawie zaprezentowany w sposób logiczny i konsekwentny. Należy także zaznaczyć komunikatywność treści rozprawy.

Na podkreślenie zasługuje również zachowanie proporcji w podziale treści i przypisaniu do rozdziału. Praca napisana jest ładnym językiem (choć zdarzają się skróty

myślowe), co czyni z rozprawy tekst jednoznacznie naukowy o wysokich walorach naukowo-poznawczych. Recenzowana rozprawa została starannie przygotowana pod względem edytorskim, a dostrzeżone nieliczne uchybienia nie umniejszają jej wartości. Powinny być usunięte przed publikacją pracy, co rekomenduję.

Zauważone błędy:

- s. 3 błędnie podany rok śmierci jest 1996 zamiast 1969
 - s. 19 , przypis 14 powinno być w roku 1874, a nie 1974.
 - s.22 odbyte połoгу ? lepiej: po (okresie) połoгу
 - s. 56 pierwsze zdanie ostatniego akapitu brak podmiotu, czy chodzi o Witkiewicza?
 - s. 61 Zdanie po przypisie 40 "w liście do żony..." , może warto w nawiasie dopowiedzieć, której.
 - s. 67 ostatnie zdanie pierwszego akapitu "Na wielu fotografiach..." zdanie niezrozumiałe
 - s. 154 zdanie po przypisie 94 powinno być "gros"
 - s. 203 ostatnie zdanie niedokończone, a następnie powtórzone na s. 204.
- w bibliografii załącznikowej przy podawaniu artykułu zamieszczonego np. w periodyku, pracy zbiorowej konieczne jest zaznaczenie stron, na których się znajduje, np. Żarnowska A., Sierakowska K., *Stare i nowe wzorce i obyczaje rodziny inteligentnej w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej* [w:] *Kobieta i rodzina w przestrzeni wielkowiejskiej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz, Warszawa 2013; Żarnowska A., *Schyłek wieku XIX – kształtowanie się modelu małżeństwa partnerskiego*, [w:] *Kobieta i rodzina w przestrzeni wielkowiejskiej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz, Warszawa 2013; Zagórska A., *Kobieta pod karabinem*, „Kurier Płocki” 1920, nr 136; Wieniawa-Długoszowski B., *Patrol Beliny w Oblągorku*, „Wiadomości Literackie” 1924, nr 42; Waydel-Dmochowska J., *Maki i Sabala*, „Życie Literackie” 1962, nr 31; Dąbrowska M., *O „Smudze cienia”*, „Głos Prawdy” 1926, nr 24; Dürr J., *Józef Conrad na drodze do Polski*, „Ruch Literacki” 1932, nr 8.

Wniosek końcowy:

Dysertację doktorską Pani mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek *Jadwiga Kornilowicz (1883–1969) – życie i działalność* uważam za panoramiczną i dojrzałą. Autorka wykazała się szeroką znajomością zagadnień teoretycznych, na których tle ukazała postać Jadwigi Kornilowiczowej.

Przedstawioną do recenzji dysertację oceniam wysoko i stwierdzam, że spełnia ona warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytułach naukowych i tytułach w zakresie sztuki. Tym samym proszę o dopuszczenie Pani mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek do następnego etapu, przewidzianego odpowiednią procedurą.